
JELENKOR

A nagy félelem

Gabriele Ranzato, a pisai egyetem professzora újabb könyvet szentelt a spanyol polgárháború kitörésének.¹ *A La grande paura del 1936. Come la Spagna precipitò nella guerra civile* (1936 nagy félelme. Hogyan zuhant bele Spanyolország a polgárháborúba) című kötetben a spanyol demokrácia gyengeségének okait elemzi és árnyalja a polgárháború kitörésével kapcsolatos eddigi nézeteket.

A könyv első lapjain megjelenő két tábornok sorsa a polgárháború kitörését megelőző bonyolult helyzetet jelképezi. Eduardo López Ochoa a kormány utasítására az 1934 októberében az asztúriai forradalmat leverő csapatok parancsnoka volt. Ochoa Primo de Rivera diktatúrája alatt börtönbe került, majd száműzetésbe kényszerült. Ez azonban nem számított enyhítő körülménynak a szélsőségesek szemében, akik 1936 augusztusában egy madridi kórházból hurcolták el, majd megölték, lefejezték és a fejét szuronyra tűzték. Domingo Batet is szembeszállt Primo de Riverával. 1934 októberében a kormány utasítására a katalán függetlenségi felkelést verte le. Őt a lázadó katonák végezték ki 1937-ben, mert nem volt hajlandó az oldalukra állni. Mindkét tábornok antifasiszta és antikommunista volt, demokratikus és kapitalista rendszerben akartak élni, támogatták a nyomor fokozatos felszámolását, valamint Spanyolország modernizálását. Vagyis Ranzato szerint ahhoz a Spanyolországhoz tartoztak, amely a polgárháború igazi vesztese volt.

A polgárháború kitörése előtti hónapokat gyűlölet és fegyveres összecsapások jellemezték, olyannyira, hogy az *ABC* című monarchista napilap a megghiúsult és a szerző szerint esztelen 1934. októberi forradalmi kísérlet után kötelességének érezte aláhúzni, hogy a fegyveres erőknél és a rendőrségnek támadás esetén joguk van védekezni, azonban a foglyul ejtett lázadók életét csak bírósági ítélettel lehet elvenni.

José Calvo Sotelo monarchista politikus a Cortesben elmondott beszédében tiltakozott, mert nem hajtották végre az 1934-es események felelőse-

¹ Az előző kötet *L' eclissi della democrazia. La guerra civile spagnola e le sue origini (1931–1939)* Bollati Boringhieri, Torino, 2004 (A demokrácia napfogyatkozása. A spanyol polgárháború és eredete 1931–1939), címmel jelent meg, Madarász Imre írt róla recenziót a *Klió* 2014/3. számában.

inek a halálos ítéleteit, pedig szerinte Franciaország 1871-ben 40 000 kivégzéssel biztosította a társadalmi békét. 1935-ben Alcalá Zamora köztársasági elnök kihasználta Alejandro Lerroux miniszterelnök vesztegetési botrányát, nem engedte kormányra kerülni José María Gil Robles pártját, a katolikus Spanyol Jobboldal Autonóm Szövetségét (CEDA), majd 1936. február 16-ára választásokat tűzött ki, amelyeken nagy többséggel a baloldal győzött. A Népfront 263, a jobboldal 156, a centrum pedig 54 mandátumot szerzett. Ranzato megjegyzi, hogy a baloldal 4,7 millió, míg a jobboldal és a centrum összesen 5 millió szavazatot kapott és úgy véli, hogy a köztársasági elnök játszotta át a hatalmat a Népfront kezére.

A szocialista pártban a radikális Francisco Largo Caballero („a spanyol Lenin”), került előtérbe a mérsékelt Indalecio Prietóval szemben. Ezzel elérkezett a szélsőbaloldal ideje, írja. A következő napokban egyre több, úgynevezett győzelmi tüntetésre került sor. Ezek részben börtönlázadások voltak, melyek során köztörvényes bűnözők is visszanyerték a szabadságukat, másrészt erőszakosan léptek fel a nem baloldali és egyházi személyekkel, illetve épületekkel szemben. Célkeresztbe kerültek a polgári jólét jelképei is: klubokat, kávéházakat, színházakat, teniszezőklubokat pusztítottak el. A legkisebb jobboldali provokáció is elég volt, hogy a baloldali sztrájkok és tüntetések összecsapásokba és pusztításba torkolljanak.

Különösen nagy port vert fel az alcaudetei eset, Jaén közelében. Március 15-én letartóztatták és kigúnyolták Alcalá Zamora közeli rokonait azzal a váddal, hogy ellenállást tanúsítottak a földjeiket minden törvényes alap nélkül elfoglalók ellen. A hatóságok és a sajtó engedékenysége nemcsak a hivatalban lévő elnök megsértését jelentette, hanem az intézmények tekintélyének vesztesését is jelezte. Ezt további hasonló esetek bizonyították szerte az országban. A baloldal következő lépése Alcalá Zamora lemondása volt. Az alkotmány azon kitételére hivatkoztak, amely szerint a Cortes megfoszthatja hatalmától a köztársasági elnököt, ha indokolatlannak tartja az előző Cortes feloszlását. Tehát a baloldal azzal vádolta az elnököt, amit ő maga kért tőle. Alcalá Zamora helyét Manuel Azaña foglalta el. Saját pártja, a Köztársasági Baloldal (IR) kezdetben ellenezte Azaña elnöki jelölését, mert a kormány meggyengülésétől tartott, csak Martínez Barrio Köztársasági Uniójának (UR) a jelöltként volt hajlandó támogatni őt. Érvényes alternatíva híján pedig Caballerónak kellett meghátrálnia. Azaña először a szélsőbaloldali erőszakot elítélő Prietót akarta megbízni a kormányalakítással, ez a terv azonban Caballero ellenállásán megbukott, így a gyengekező Santiago Casares Quiroga lett a miniszterelnök. Ranzato szerint a jobboldal a mérsékelt baloldallal próbált kapcsolatba lépni, hogy Prieto vezetésével

egy balközép kormány váltsa le a népfrentkormányt. A CEDA kívülről támogatva volna az új kormányt. A baloldal attól tartott, hogy Alcalá Zamora egyetért ezzel a tervvel, ezért kellett távoznia.

Ranzato Alcalá Zamora megbuktatását és különösen a megbuktatás módját tartja az 1936-os választásokon győztes spanyol baloldal első, igen súlyos hibájának. A második hibát – immár köztársasági elnökként – Azaña követte el, amikor Francisco Franco vezérkari főnököt a stratégiaileg kedvező fekvésű Kanári-szigetekre, Emilio Mola tábornokot pedig Marokkóból Pamplonába, a karlisták fellegrárába helyezte át, hiszen mindkét területről könnyű volt összeesküvést szervezni. A harmadik hiba az volt, hogy a kormány nem akadályozta meg, hogy Spanyolországban elterjedjen a „félelem kovása” – földfoglalások, összecsapások, erőszakos cselekmények formájában. A földfoglalásokat gyakran a helyi önkormányzatok is támogatták. Céljuk részben politikai bosszú volt. Kétségtelen, hogy a köztársaságnak meg kellett oldania a mezőgazdasági munkanélküliség súlyos problémáját, és rendeznie kellett a földművesek társadalmi helyzetét. A Caballero vezette baloldal azt hangoztatta, hogy ezt a célt nem a kapitalista rendszerrel összeegyeztethető földreformmal, hanem kommunista forradalommal lehet elérni, ehhez pedig helyi összecsapásokon keresztül vezet az út. Ennek az álláspontnak az volt a következménye, hogy az uralkodó osztályok mindenféle reformtól elzárkóztak, és Ranzato szerint ez növelte győzelmi esélyüket a küszöbön álló polgárháborúban is. A kommunista forradalom lehetősége ugyanis még azokat is elriasztotta a köztársaságtól, akik kezdetben üdvözölték a kikiáltását és nem ellenezték a reformokat. Egyetlen mérsékelt baloldali vezető sem szállt szembe nyíltan az erőszakos cselekményekkel, fontosabbnak tartották a népfrentkormány egyben tartását. A mérsékelt baloldal képviselőit engedékenyséjük ellenére szélsőbaloldali társaik gyorsan ellenségnek minősítették, gyűléseiket gyakran megzavarták vagy megakadályozták. Ugyanakkor a jobboldali Gil Robles és Calvo Sotelo követői sem tettek semmit saját szélsőségeik megfékezése érdekében. 1936 első hónapjaiban a Cortes üléseinek a jegyzőkönyvei számos sértést és fenyegetést tartalmaznak, egyre mélyült az árok a két tábor között.

A baloldal negyedik, Ranzato szerint az eddigieknél is súlyosabb hibája az egyházzal szembeni magatartása volt. Ranzato leszögezi, hogy az egyház is követett el hibákat, hiszen közönyösen szemlélte az alsóbb osztályok jog-egyenlőségért vívott harcát, görcsösen ragaszkodott a megváltoztathatatlan társadalmi hierarchián alapuló világképhez, kizárólag karitatív tevékenységét állította szembe a munkások követeléseivel, és nem tudott mit kezdeni a tömeges elvallástalanodással. Az egyház az 1934. októberi forradalom leverése után

elsősegíthette volna a megbékélést és a katolikus Manuel Giménez Fernández agrárreformja mellé állhatott volna, hiszen még mindig jelentős tömegekre gyakorolt befolyást, és a CEDA irányzatainak közös nevezőjeként a politikai életbe is beleszólhatott. A spanyol baloldalnak erre a helyzetre adott válasza egyházüldözésnek tekinthető. A polgárháború kitöréséig 239 templomot gyújtottak fel. Az is előfordult, hogy templomi képeket égettek el, szentségtartókat és oltárakat szentségtelenítettek meg, plébánosok és püspökök holttestét hantolták ki, megadóztatták vagy megakadályozták a katolikus temetéseket, megtiltották keresztény jelképek elhelyezését a sírokon, a nagyheti szabadtéri szertartásokat illegális összejövetelnek minősítették, betiltották a húsvéti körmeneteket, elsőáldozásokat akadályozták meg, megtiltották a harangozást. A túlkapásokkal kapcsolatban jeles liberális értelmiségiek is véleményt nyilvánítottak. 1931 májusában Gregorio Maraón, José Ortega y Gasset és Ramón Pérez de Ayala az *El Sol* hasábjain ítélték el a rendházak és templomok felgyújtását, ugyanakkor megjegyezték, hogy ha az elkövetőket igazi demokratikus szellemiség vezérelte volna, felgyújtás helyett „társadalmi célokra” használták volna ezeket az épületeket.² Javaslatuk sok helyen már a polgárháborút megelőző hónapokban megvalósult: raktárt, garázst, menzát vagy iskolát rendeztek be a templomban. Lényegében ez a javaslat is a vallásszabadság tagadását jelentette. Ranzato az egyházellenes lépéseknél is megdöbbentőbbnek tartja, hogy a hatóságok szinte semmit nem tettek ezek megakadályozására vagy megtorlására. A hatóságok tétlensége Franco malmára hajtotta a vizet, sok katolikus támogatta a felkelést.

Eközben a Cortes baloldali képviselői egyre gyakrabban szólították egymást elvtársnak, míg a többi képviselőt rendszeresen fasisztának titulálták. Fasisztának minősültek a szakszervezetek feltételeit visszautasító munkaadók, a földfoglaló mozgalomnak ellenálló földbirtokosok, a katolikus vagy jobboldali közalkalmazottak és tanárok, de még azok a munkanélküliek is, akik munkát követeltek és nem voltak tagjai az UGT-nek vagy a CNT-nek.³ A fasiszmus fellegváráként emlegették a legfelsőbb bíróságot, amely újra engedélyezte a választásokon gyengén szereplő, de azóta egyre népszerűbb és terrortevékenységéről ismert Falange nevű fasiszta pártot, és szabadlábra helyezte bebörtönözött tagjait. Vidéken is sok bíró próbálta akadályozni a forradalmat, míg több madridi bíróság ítéletei a baloldalnak kedveztek. A választások után egyesek a létbizonytalansággal szemben ke-

2 Gregorio Maraón – José Ortega y Gasset – R. Pérez de Ayala: „La Agrupación al Servicio de la República condena los sucesos”. *El Sol*, 11 de mayo de 1931, <http://www.segunda-republica.com/index.php?id=30&opcion=6>, 2014. október 18-i megtekintés.

3 UGT = Unión General de Trabajadores (Dolgozók Általános Szövetsége), 1888-ban alapított szocialista szakszervezet. CNT = Confederación Nacional del Trabajo (A Munka Nemzeti Szövetsége), 1910-ben alapított anarchista szakszervezet.

restek menedékét a Falangéban, mások erőszakkal akartak szembeszállni a Népfront intézkedéseivel a küszöbön álló forradalom elhárítása érdekében. A fasiszta párthoz jobboldali ifjúsági szervezetek is csatlakoztak, melyek közül a legfontosabb a JAP⁴ volt. A Falange vezetője, a néhány hónappal később Alicantében kivégzett José Antonio Primo de Rivera is börtönben ült ekkor, hat per volt folyamatban vele szemben, valószínűleg azért akarták sokáig börtönben tartani, hogy megakadályozzák a párt további vezetését. A Népfront különleges bíróságot hozott létre, amelynek a munkájában jogászok mellett bármely egyetemi végzettséggel rendelkező személy is részt vehetett. A jobboldal tiltakozott a bíróság összetétele ellen, mert ez befolyásolta az ítékezés szabadságát.

Ebben a helyzetben került sor José Calvo Sotelo meggyilkolására, majd a marokkói katonai lázadásra. Ranzato felidézi Casares Quiroga miniszterelnök és Azaña elképesztő tehetetlenségét Calvo Sotelo meggyilkolását követően. A hatóságok intézkedései alapján inkább arra lehetett következtetni, hogy minél többet el akarnak hallgatni, ezzel a cinkosság gyanúját erősítették. Ranzato arra is emlékeztet, mennyit tévovázott Franco, mielőtt csatlakozott volna a lázadókhöz. A csatlakozás személyesen kockázattal járt számára és kezdetben konzervatív köztársasággal is beérte volna. A lázadók névleges vezetője nem ő, hanem a politikailag tehetségtelen José Sanjurjo tábornok volt, az ő utóda pedig a lázadást anyagilag támogató Gil Robles lehetett volna. Gil Robles célja egy tekintélyelvű, de nem totalitárius állam létrehozása volt.

Franco kegyetlen diktatúrája miatt a Spanyol Köztársaság a demokrácia jelképe lett. Gabriele Ranzato bő forrásanyagra támaszkodó és olvasmányos értekezése egyetlen lapján sem szimpatizál Franco ügyével. Ugyanakkor végkövetkeztetésében vitatja, hogy 1936 tavaszán a Spanyol Köztársaság elfogadhatóan működő liberális demokrácia lett volna, amely képes volt megvédeni politikai rendszerét bármilyen forradalmi felfordulással szemben, és amelyet csak egy reakciós és fasiszta katonai felkelés taszíthatott polgárháborúba és dönthetett meg. A polgárháború kitörése után a demokrácia a köztársasági zónában is megszűnt, másrészt a forradalomtól való félelem miatt a lázadók jelentős lakossági támogatására számíhattak.

Gabriele Ranzato: *La grande paura del 1936. Come la Spagna precipitò nella guerra civile* (1936 nagy félelme. Hogyan zuhant bele Spanyolország a polgárháborúba) Editori Laterza, Roma–Bari, 2011, 324 o.

Gregosits Gábor

4 Juventudes de Acción Popular (Népi Akció Ifjúsága), a CEDA 1933-ban alapított ifjúsági szervezete.